

RECEPTIMI I VEPRËS SË SHKRIMTARIT ITALIAN ITALO CALVINO NË GJUHËN SHQIPE

Doktorante Marinela Prifti

Departamenti i Gjuhës Italiane

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: marinela.prifti1@unitir.edu.al

PËRMBLEDHJE

Ky studim shqyrton receptimin e veprës së shkrimtarit italian Italo Calvino në kulturën letrare shqiptare nga mesi i shekullit të njëzetë deri në fillim të shekullit të njëzet e një, duke u përqendruar në dy faza të veçanta: periudha komuniste (1954–1981) dhe tranzicioni postkomunist (1995–2010). Gjatë epokës komuniste, prania e Calvino-s në botimet shqiptare ishte e kufizuar dhe e filtruar ideologjikisht, me vetëm disa histori neorealiste të përkthyer për t’u përshtatur me estetikën socialiste dhe pritjet politike. Pas viteve 1990, hapja e sferës kulturore mundësoi një diversifikim të shpejtë të përkthimeve, diskursin kritik dhe angazhimin akademik me rrëfimet eksperimentale dhe postmoderne të Calvino-s. Duke analizuar të dhënat bibliografike, modelet e përkthimit, kontekstet e botimit dhe komentet mediatike, studimi tregon se si ndryshimet në ideologji dhe politikën kulturore e riformësuan imazhin e Calvino-s nga një realist në një modernist shumëplanësh. Gjetjet nxjerrin në pah rolin vendimtar të përkthyesve, redaktorëve dhe botuesve në ndërmjetësimin e receptimit letrar dhe transformimin më të gjerë të peizazhit kulturor të Shqipërisë gjatë tranzicionit të saj në demokraci.

Fjalët çelës: ndërmjetësimi kulturor, letërsia italiane, Italo Calvino, receptimi letrar, neorealizmi, përkthimi.

ABSTRACT

This study explores the reception of Italo Calvino’s work in Albanian literary culture from the mid-twentieth century to the early twenty-first century, focusing on two distinct phases: the communist period (1954–1981) and the post-communist transition (1995–2010). During the communist era, Calvino’s presence in Albanian publishing was limited and ideologically filtered, with only a small selection of his neorealist stories translated in ways that aligned with socialist aesthetics and political expectations. After the 1990s, the opening of Albania’s cultural sphere enabled a rapid diversification of translations, critical discourse, and academic engagement with Calvino’s experimental and postmodern narratives. By analyzing bibliographic data, translation patterns, publishing contexts, and media commentaries, the study demonstrates how shifts in ideology and cultural policy

reshaped Calvino's image from a moral realist to a multifaceted modernist. The findings highlight the decisive role of translators, editors, and publishers in mediating literary reception as well as the broader transformation of Albania's cultural landscape during its transition to democracy.

Keywords: cultural mediation, Italian literature, Italo Calvino, literary reception, neorealism, translation.

1. Hyrje

Receptimi i letërsisë së huaj, në letërsinë e një vend pritës, është një ndërveprim kompleks i faktorëve historikë, politikë dhe kulturorë që formësojnë mënyrën se si tekstet interpretohen dhe vlerësohen. Mënyrat në të cilat lexuesit, studiuesit dhe kritikët angazhohen dhe interpretojnë rrëfimet, temat dhe risitë stilistike të autorëve nga kontekste të largëta kulturore mund të informojnë thellësisht të kuptuarit tonë për ndërveprimin e traditave letrare dhe dinamikën në zhvillim të shkëmbimit kulturor (Cadera, S.M & Walsh, A.S, 2022).

Kjo është veçanërisht e vërtetë në rastin e Italo Calvino-s, një figurë thelbësore në letërsinë e shekullit të 20-të, rrëfimet e të cilit I kanë kapërcyer kufijtë kombëtarë. Në Shqipëri, rrugëtimi i veprës së Calvino-s pasqyron historinë e trazuar të vendit, veçanërisht gjatë regjimit autoritar të Enver Hoxhës, i cili vendosi kontrolle të rrepta mbi shprehjen letrare dhe ndikimet e huaja.

Shkrimi i Calvino-s, i karakterizuar nga një përzierje unike e realizmit dhe elementeve fantastike, përfshin tema të thella, si: identiteti, morali dhe kompleksitetet ekzistenciale moderne. Pavarësisht barrierave të gjeografisë dhe ideologjisë, veprat e tij kanë bërë jehonë te lexuesit shqiptarë, duke zbuluar një sërë interpretimesh që ndriçojnë kompleksitetin e përvojës njerëzore (Baldi, Elio et.al, 2023).

Ky studim shqyrton receptimin e veprave të Italo Calvino-s në Shqipëri, duke u fokusuar në dy periudha kohore: përkthimet fillestare në periudhën 1954-1981, gjatë të cilave realizmi socialist dominoi ligjërimin letrar dhe ringjallja e interesit për krijimtarinë e këtij shkrimtari nga viti 1995 e në vazhdim. Qëllimi është të bëhet një prezantim i veprave të përkthyer në gjuhën shqipe, si dhe të atyre që nuk janë përzgjedhur për përkthim. Gjithashtu, do të analizohen të dhënat e jashtme, duke përfshirë: përkthyesit, botuesit, datat dhe vendet e botimit, parathëniet ose hyrjet, shënimet e ndryshme nga përkthyesit ose botuesit, si dhe kopertinat dhe kontribuesit e botimeve.

Duke shqyrtuar përkthimet kryesore, pritjen e tyre kritike dhe kontekstin kulturor në të cilin ato u pritën, ky studim synon të nxjerrë në pah evolucionin e kritikës letrare në Shqipëri dhe mënyrat se si krijimtaria e Calvino-s është interpretuar dhe integruar në peizazhin letrar shqiptar.

2. Receptimi i veprës së Calvino-s në epokën komuniste (1954 - 1981)

1954

Ky vit shënon prezantimin e parë të lexuesve shqiptarë me shkrimtarin Italo Calvino, nëpërmjet botimit të vëllimit me tregime *Tregime Italiane* të «Ndërmarrjes Shtetërore të Botimeve», me tirazh 5000 kopje. Vëllimi është përkthyer nga teksti rus *Italianskie Raskazi*, nr.45, Pravda, Moskë, 1953. Tregimi i Calvino-s *Ëndrra e gjykatësit*, hap këtë përmbledhje i pasuar nga nëntë tregime të tjera: *Shkrirje e parë* (Gaetano Parodi); *Ne s'ikim që këtej* dhe *E kuptoi pa fjalë* (Amedeo Ugolini); *I muarnë në krahë* (Felice Kilanti); *Shpërthimi* (Renata Vigano) *Vizita e kotë* (Liberio Bizhareti); *Sinjora zbret në Pompei* (Domeniko Rea); *Si votoi ajo* (Aldo Skanjeti) dhe *Armët flaken në det* (Marçelo Venturi) (Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve, 1954).

Ëndra e gjykatësit [*Il sogno di un Giudice*] botuar për herë të parë në periodikun kulturor “Rinascita – Mensile” (‘44/’62), N.2, Febbraio, 1948, p. 66-67, në rubrikën “Racconti immaginari”, rrëfen fatin tragjik të një gjyqtari të dënuar (Onofrio Kleriçi) me varje në litar, “*të vdes si qen*”, për shkak se “*gjatë shumë viteve ka fyer dhe poshtëruar popullin italian*” (Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve, 1954). Përfundimi i zymtë i tregimit përputhet me klimën ideologjike në Shqipërinë komuniste, ku temat e drejtësisë dhe ndëshkimit u bënë jehonë narrativave të regjimit për luftën e klasave dhe drejtësinë revolucionare. Ky kontekst, ka të njëjtën rezonancë me fatet e shumë intelektualëve dhe figurave politike në Shqipërinë e pasluftës, të cilët u ekzekutuan ose u persekutuan pa gjyq.

Dënimi i ashpër i gjyqtarit, i cili mishëron autoritetin e korruptuar dhe prishjen morale, përputhet me etikën antifashiste dhe revolucionare të autorëve të vëllimit, shumë prej të cilëve ishin partizanë gjatë Luftës së Dytë Botërore ose anëtarë të Partisë Komuniste Italiane. Rrjedhimisht, vepra e Calvino-s u përshtat brenda narrativës socialiste që theksonte drejtësinë që triumfon mbi korrupsionin individual dhe prishjen morale.

Vendimi për të përkthyer tregimet nga një burim rus dhe jo nga italishtja origjinale nxjerr në pah ndikimin e thellë sovjetik në prodhimin kulturor të Shqipërisë gjatë komunizmit të hershëm. *Komiteti i Kulturës të parashikojë me kohë akordimin e disa bursave për fakultetet ose shkollat e tjera në BRSS që kanë të bëjnë me çështje të arteve e të kulturës, (Për historinë e teorisë e arteve) me teorisë e historisë e muzikës, për biblioteka, qendra kulturele etj.) me qëllim që të sigurohen dora-dorës disa kuadro specialistë, me kulturë të gjerë dhe të armatosur mirë ideologjikisht. Kjo do të vlejë shumë, jo vetëm për të ngritur më vonë kualitetin e punës në Komitetin e Kulturës, por edhe për Liceun Artistik ku ato mund të shërbejnë si pedagogë të mirë për probleme teorike në art. Veç kësaj, këto do të jenë dora e djathtë për rritjen e forcimin e kuadrit të mesëm e*

të ulët si dhe për t'u angazhuar në studime teorike - shkencore mbi artin dhe kulturën tone” (Meta, B. et.al, 2018). Përfshirja e veprës së Calvino-s, krahas autorëve partizanë dhe antifashistë si Domenico Rea, Gaetano Parodi, Amedeo Ugolini, Renata Vigano apo Marcelo Venturi, pasqyron preferencën e regjimit për letërsinë që mund të interpretohej ideologjikisht, në përputhje me parimet e realizmit socialist, duke promovuar temën e luftës së klasave.

Konsideratat ideologjike që drejtojnë për zgjedhjen e veprave për përkthim, bëhen edhe më të dukshme, nga mungesa e një parathënieje apo komenti origjinal nga botuesit shqiptarë, për autorët, temat apo qasjet stilistike të tyre. Në vend të kësaj, botimi përfshinte një përmbledhje nga Z. Potapov i cili i përshtati veprat e hershme të Calvino-s, brenda një narrative më të gjerë të luftës antireaksionare dhe antifashiste, duke theksuar konvergencën e tyre ideologjike me temat e çlirimit dhe të paqes. Potapov e vlerësoi formën novelë-përrallë që ndërthur realitetin me fantazinë, në funksion të dukshmërisë dhe forcimit “*të jehonës ideologjike të novelës*”. “*Calvino ka krijuar gjininë e tij të novelës-përrallë që thur realitetin e gjallë me fantazinë e cila nxjerr në dukje dhe e forcon më tepër jehonën ideologjike të novelës*” (Potapov, 1954).

Përzgjedhja e tregimit *Ëndrra e gjyqtarit*, i shkruar gjatë angazhimit të Calvino-s me Partinë Komuniste Italiane, pasqyron kështu theksin e regjimit mbi letërsinë që kritikonte fashizmin dhe shtypjen kapitaliste, duke i pozicionuar narrativat e Calvino-s brenda kornizës ideologjike të kohës.

1981

Takimi i dytë i Calvino-s me lexuesit shqiptarë u ndërmjetësua nga vëllimi me tregime *Jeta e dy bashkëshortëve*, i shtëpisë botuese «Naim Frashëri», Tiranë. Ky vëllim, i përkthyer nga përkthyesi tashmë i mirënjohur Shpëtim Çuça, nga origjinali *I racconti*, shënon një prani në rritje të Calvino-s në rrethet letrare shqiptare, pasi i dedikohej tërësisht veprës së tij.

Vëllimi prezantohet nga një kopertinë me ngjyra të ngrohta që ilustron një mjedis urban vjeshtor i cili vëzhgohet në sfond përmes pemësh gjetheverdhë. Ky imazh, mund të interpretohet si një përpjekje për të idealizuar jetën familjare socialiste, duke e vënë në kontrast me realitetin e ashpër të tjetërsimit dhe vetmisë kapitaliste të portretizuar në tregimet e Calvino-s. Shënimet në kopertinën e brendshme të librit nënvizojnë lidhjen e Calvino-s me neorealizmin italian, temat e pasluftës dhe rezistencës antifashiste që trajtonin veprat e tij, ndërkohë që pranojnë zhvendosjen e veprave të mëvonshme të Calvino-s drejt elementeve më fantastike dhe simbolike. Megjithatë, këto të fundit, justifikohen me pretendimin se këto elemente shërbejnë për t'i dhënë “*shkencës dhe teknologjisë një dimension njerëzor*” dhe zhvillimin e “*vetëdijes historike dhe përgjegjësisë sociale*” (Murati, 1981).

Libri përfshin një parathënie të Shaban Muratit i cili, gjithashtu, e

kontekstualizon Calvino-n brenda lëvizjes neorealiste, duke e inkuadruar këtë të fundit, si një përgjigje ndaj paqëndrueshmërisë socio-ekonomike italiane të pasluftës dhe një kundërvënie ndaj poezisë hermetike të lidhur me kulturën fashiste. Murati i përshkruan veprat e Calvino-s si “*letërsi proteste*” dhe “*letërsi progresive dhe demokratike*”, duke pasqyruar paradigmat kritike mbizotëruese në Shqipërinë e asaj kohe. Ai e vlerëson vëllimin si “*një panoramë të gjerë realiste të shoqërisë kapitaliste italiane*”, duke u fokusuar në ndarjet e ashpra klasore. Murati pranon mungesën e një “*zgjidhjeje revolucionare*”, duke nxjerrë në pah kompromiset komplekse midis vlerësimit estetik dhe interpretimit ideologjik që karakterizoi kritikën letrare shqiptare gjatë kësaj epoke (Murati, 1981).

Tregimet e tjera të Calvino-s të përfshira në këtë vëllim janë: *Peshq të mëdhenj e peshq të vegjël*; *Një pasdite, Adami*; *Fshati i pabesë*; *Vjedhje në një pastiçeri*; *Të flesh si qentë*; *Vazhdo kështu, se mirë e ke*; *Maçoku dhe polici*; *Kërpudha në qytet*; *Pëllumbi i bashkisë*; *Kura e grerave*; *Pylli në autostradë*; *Ajri i mirë*; *Lepuri helmatisës*; *Një udhëtim me lopë*; *Stoli*; *Hëna dhe Njaku*; *Pula e repartit*; *Nata e shifrave*; *Zonja Paulatim*; *Avanguardistët në Mentonë*; *Jeta e dy bashkëshortëve* dhe *Milingonat*.

Ndërsa ekspozimi i lexuesit shqiptar ndaj prodhimit letrar të Italo Calvino-s gjatë kësaj periudhe ishte i kufizuar, është thelbësore të shqyrtohen jo vetëm këndvështrimet kritike që rrethojnë veprat e pakta të përkthyer, por edhe mungesat e dukshme të krijimtarisë së tij në peizazhin letrar shqiptar gjatë kësaj periudhe.

Nga sa pamë, në periudhën 1954 - 1981, vetëm dy nga veprat e Calvino-s ishin në dispozicion të lexuesve shqiptarë: tregimi *Ëndrra e gjykatësit* dhe vëllimi me tregime *Jeta e dy bashkëshortëve*. Kjo sugjeron një qasje selektive ndaj krijimtarisë së Calvino-s e ndikuar nga faktorë politikë dhe ideologjikë. Siç vërehet nga (Papa, 2009), “*U themeluan dy shtëpi botuese shtetërore “Naim Frashëri” dhe “8 Nëntori” që zbatonin kritere rreptësisht ideologjike në zgjedhjen e veprave dhe shkrimtarëve që do të përktheheshin; përkthehen kryesisht shkrimtarë rusë ose që i përkasin rrymës letrare të realizmit socialist*”.

Megjithëse krijimtaria letrare e Calvino-s ishte pjellore dhe e larmishme, duke shfaqur zhanre dhe stile të ndryshme, jo të gjitha veprat e tij u zgjodhën për përkthim në shqip. Veprat e tij të hershme fantastike dhe alegorike, si *Viskonti i përgjysmuar* [*Il Visconte Dimezzato*, 1952], *Baroni rebel* [*Il Barone Rampante*, 1957] dhe *Kalorësi i pagenë* [*Il Cavaliere Inesistente*, 1959], munguan dukshëm gjatë diktaturës. Në mënyrë të ngjashme, veprat eksperimentale të mëvonshme të Calvino-s, si *Qytetet e padukshme*, [*Le città invisibili*, 1972] dhe *Nëse një natë dimri një udhëtar*, [*Se una notte d'inverno un viaggiatore*, 1979], u përjashtuan gjithashtu nga përkthimi. Arsye e kësaj mungese e gjejmë në vetë shënimet e kopertinës së vëllimit *Jeta e dy bashkëshortëve* (1981) në të cilën shprehen rezerva

për veprat e mëvonshme të Calvino-s, duke sugjeruar se ato bëhen “të vështira” dhe humbasin “aftësitë e tyre komunikuese”. Sipas Muratit “... megjithëse në veprat e tij të fundit I. Calvino arrin të zbulojë lidhjen shkakësore të asaj shoqërie ku jeton, përdorimi gjithnjë e më shumë i simbolikës dhe metaforës në këto vepra të tij të fundit bën që vepra e tij shpesh të bëhet e vështirë, humbet shumë nga aftësia e saj komunikuese. Si shembull për këtë kemi një nga veprat e tij të fundit *Qyteti i padukshëm*” (Murati, 1981). Kjo perspektivë pasqyron një kuptim apo vlerësim të kufizuar për letërsinë avangarde dhe moderniste të Calvino-s, e cila mbeti kryesisht e huaj për mjedisin kulturor shqiptar të kohës.

Kjo qasje selektive ndaj përkthimit demonstroi se botuesit shqiptarë u dhanë përparësi veprave të hershme, më realiste të Calvino-s, ndërsa shmangën shkrimet e tij të mëvonshme eksperimentale dhe komplekse, duke prezantuar një version të Calvino-s që përputhej më mirë me klimën kulturore dhe politike të vendit në atë kohë. Rrjedhimisht, lexuesit shqiptarë humbën një aspekt thelbësor të inovacionit dhe thellësisë së krijimtarisë së Calvino-s. Mungesa e qasjes në narrativat e tij më eksperimentale jo vetëm kufizoi kuptimin e tyre për gamën e tij tematike, por gjithashtu i privoi ata nga përfshirja në kërkimet filozofike që përcaktojnë shkrimet e tij të mëvonshme. Fokusi mbeti në letërsinë që mund t'i shërbente qëllimeve ideologjike, duke përforcuar vlerat e shtetit socialist.

Në përfundim do të thoshim se, receptimi i Calvino-s për periudhën 1954 - 1981 u karakterizua nga: ndërmjetësimi ideologjik i shoqëruar nga theksi socio-politik në diskursin kritik; ndjekja e modeleve kulturore sovjetike në formësimin e shijeve letrare dhe këndvështrimeve kritike, gjatë periudhës së hershme socialiste; kategorizimi i Calvino-s si një shkrimtar neorealist, pavarësisht se vepra e tij evoluoi përtej këtij kuadri; praktikat selektive të përkthimit të ndikuar nga konsideratat ideologjike dhe nevojat kulturore të perceptuara të mecenatëve letrarë shqiptarë të kohës, Ndërsa dy veprat e përkthyer ofruan një vështrim të shkurtër në artin e tij letrar, shtrirja më e gjerë e temave të tij, veçanërisht ato që ndërthurin realitetin me fantazinë, mbetën kryesisht të paeksploruara.

3. Tranzicioni postkomunist (1995 - 2010)

Me vendosjen e demokracisë, në Shqipëri, në fillim të viteve 1990, peizazhi letrar pësoi një transformim domethënës. Rënia e regjimit komunist i dha fund censurës së rreptë shtetërore, duke lejuar përkthimin e një game më të gjerë veprash letrare të huaja. Kjo liri e sapogjetur mundësoi përkthimin e atyre veprave që ishin kufizuar ose interpretuar në mënyrë selektive, duke formësuar imazhin e autorëve dhe pranimin e veprave të tyre, pasi siç pohon Lefevre, çdo përkthim mishëron një këndvështrim dhe kontekst unik, i cili ndikon në mënyrën se si vepra integrohet në traditat letrare vendase (Lefevre, 1992).

Vitet '90 shënuan një moment vendimtar për receptimin e veprave të Italo

Calvino-s në Shqipëri. Të çliruar nga kufizimet e interpretimit politik, përkthimet e veprave të tij u ofruan lexuesve shqiptarë një angazhim më autentik me stilin e tij novator, temat dhe kërkimet filozofike. Kjo ringjallje e përkthimeve, jo vetëm që risolli autorë klasikë, si Italo Calvino, por gjithashtu zgjeroi tregun letrar shqiptar me një gamë të larmishme autorësh botërorë, duke nxitur një peizazh më të pasur kulturor.

1995

Ky ishte viti që shënon takimin inaugurues me Calvino-n, në periudhën postkomuniste, përmes romanit *Viskonti i përgjysmuar* [*Il visconte dimezzato* (1952)], botuar nga shtëpia botuese «Naim Frashëri», me ndihmën e «Fondacionit Soros» dhe me përkthim të shkrimtarit dhe përkthyesit të njohur Nasi Lera. Botimi përfshin shënimet e përkthyesit, “Qelizat e shpirtit”, ku ai eksploronte dikotominë e mirë - e keqe që përshkonte romanin, duke pohuar që “*duke u besuar shkrimtarëve, si Italo Calvino, ne do i besojmë vetvetes dhe ditës kur e mira dhe e liga, që janë brenda nesh, do shkrihen në një dhe do t’i japë një drejtim krejt tjetër jetës sonë. Atëherë do të lindë nevoja që kësaj qenie të re që u krijua nga shkrirja e së mirës dhe e së keqes, t’i vihet një emër dhe, ndoshta, dikujt i shkrepet dhe e quan njeri*” (Lera, 1995).

1996

Një vit më pas, botimet “Dea S” nxorën në qarkullim vëllimin me tregime të shkurtër *I fundit vjen korbi* [*Ultimo viene il corvo*, 1949], përkthyer nga Vjollca Lisi.

Këto dy përkthime nga krijimtaria e hershme e Calvino-s, ishin ndër botimet e para të mëdha të veprave të tij, në Shqipërinë postkomuniste. Ky, ndoshta, ishte një vendim strategjik i botuesve për të edukuar lexuesit me kontributet letrare në zhvillim të shkrimtarit dhe për t’u përshtatur me peizazhin kulturor në ndryshim të vendit. Kjo qasje u lejonte lexuesve të kuptonin dhe vlerësonin gradualisht kompleksitetin dhe nuancat e shkrimit të tij.

Gjatë këtij viti, tregimet e Calvino-s, filluan të shfaqeshin në shtypin ditor dhe javor, duke zgjeruar në këtë mënyrë audiencën përmes botimeve të ndryshme:

Vëllezërit Banjasko, gazeta javore «Rilindja» nr. 39, 3-9 mars.

Shtëpia e zogjve, gazeta e përditshme politike «Poli i Qendrës» nr.73, 28 qershor.

Gji i zhveshur, e përjavshmja letrare artistike «Drita», Organ i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë, nr.24, 24 nëntor.

1997 - 1999

Këto vite, shtypi shihet sërish në pararojë të prezantimeve të krijimtarisë së Calvino-s. Në organet e ndryshme të tij janë botuar:

Largësia nga hëna, revista kulturore e Fondacionit Kulturor Velija, «Mehr Licht» nr. 4, 1997, përkthyer nga Dritan Cela.

Aventura e një italiane, fragment nga vëllimi *Si eremit* në Paris, gazeta «Rilindja» nr.1118, 1 shkurt, 1997.

Leksionet amerikane: Saktësia 1 - 3 [Lezioni americane], gazeta e pavarur «Bashkimi», organ i Organizatës Bashkimi Kombëtar Shqiptar, nr.1, 10 dhe 31 të janarit dhe *Leksione amerikane: Larmia (6)* nr. 5, 7, 21 të shkurtit, 1998.

Nënë dhe Gnac, gazeta «Rilindja» nr. 1617, 18 tetor, 1998.

Pylli misterioz, «Sirena» organ i Sektorit kombëtar të BBY-së, nr.48, 1998.

Markovaldo ose Stinët në qytet [Marcovaldo], shtëpia botuese «Elite», Tiranë, 1999. përmbledhje me tregime, përkthyer nga Lura Baçi. Vëllimi hapet me një “Shënim për lexuesin” i cili shqyrton botimin origjinal italian në vitin 1963, duke e inkadruar atë brenda kontekstit të neorealizmit italian. Ky rrëfim përqendrohet të Markovaldoja, protagonist, figura unifikuese në të njëzet tregimet e koleksionit. Gjithashtu, një *Parathënie* e Klara Kodrës, shtjellon natyrën humoristike të veprës, sfondin historik (që paralelizon periudhën e tranzicionit shqiptar), përbërjen e saj strukturore dhe teknikat letrare që Calvino përdori për të arritur vizionin e tij artistik (Kodra, 1999).

Dy bashkëshortë, gazeta e përditshme «Albania» nr.101, 2 maj, 1999 dhe *Mullinj të që presin dhe Grabitje në pasticeri* revista e përjavshme mbi artin, kulturën dhe spektaklin «AKS», nr.9, 11 shkurt, 1999.

2000

Këtë vit, në shpërndarjen e krijimtarisë letrare të Calvino-s në Shqipëri kanë kontribuar edhe Instituti Italian i Kulturës Tiranë dhe Ministria e Jashtme Italiane, të cilët bashkë me shtëpinë botuese «Elite» mundësuan botimin e vëllimit *Tommaso Landolfi. Faqet më të bukura: tregime dhe novela zgjedhur nga Italo Calvino*, në serinë Letërsi Italiane. Vëllimi u përkthye nga Klara Kodra nga origjinali *Le più belle pagine*, Prima edizione BUR, Milano, Gennaio, 1989. Tregimet shoqërohen nga “Shënime për lexuesin” përmes të cilave botuesit synonin të informonin lexuesin për natyrën e shkrimit të Landolfi-t (i errët dhe barok) dhe lidhjen frymëzuese me mitin. Vëllimi përmban edhe “Shënime për tekstet”, ku lexuesi mund të njihej me të gjitha tekstet nga janë marrë tregimet e përfshira në këtë vëllim (Calvino, 2000)

Zogjtë e Paolo Uccellos, revista kulturore e Fondacionit Kulturor Velija, «Më shumë dritë!» nr.13, përkthyer nga Gëzim Qëndro.

Shpirti i komunikimit; Murtaja e gjuhës dhe Cuando desperto el dinosaurio, gazeta «Albania» nr.213, 273, 296 shtator-nëntor-dhjetor, përkthyer nga Viola Adhami.

Vendqëndrimi i gabuar, e përdryjavshmja social kulturore «XXL» nr. 16, 30 shtator dhe *Saktësia nga Leksionet amerikane*, revista letrare «Aleph» nr.9, përkthyer nga Viola Adhami.

Gjithashtu, shtëpia botuese «Dea S», Tiranë, botoi *Përralla italiane*, përkthyer

nga profesori dhe përkthyesi Eshref Ymeri.

2001

Ky vit, shënoi një zgjerim të konsiderueshëm të dukshmërisë së veprave të Calvino-s. Gazeta, revista dhe shtëpi botuese të ndryshme, botuan veprat e tij, duke përfshirë:

Murtaja e gjuhës, gazeta «Albania» nr.110, 13 maj, përkthyer nga Viola Adhami, si dhe *Fantazia si makinë elektronike dhe Rëndesa pa peshë*, nr.212, 254 (9 shtator dhe 28 tetor), përkthyer nga Renata Martini.

Calvino: Nga neorealizmi në letërsinë fantastike, gazeta «Shekulli» nr.220, 11 gusht, përgatitur nga Feride Papleka.

Alberoni dhe Calvino, kurajë e mësimdhënie: Të kini kurajë e Françesko Alberoni; Leksione amerikane, gazeta «Dita» nr.214, 15 gusht dhe nr.286, 18 nëntor, përkthyer nga Loziana Ibrahimimi dhe *Palomar*, nr. 286, 18 nëntor, përkthyer nga Viola Adhami.

Dukshmëria, revista «Aleph» nr.11, përkthyer nga Viola Adhami.

Vizatimet e çmendura: përrallë (I disegni arrabbiati), shtëpia botuese «Mësonjëtorja e parë», Tiranë, përkthyer nga Fotaq Andrea.

Shtëpia botuese «Elite», me ndihmën e Institutit Italian të Kulturës Tiranë dhe Ministrisë së Jashtme Italiane, botoi për herë të parë, për lexuesit shqiptarë, romanin *Baroni rebel*, si pjesë e serisë Letërsi Artistike, përkthyer nga Aida Baro, nga origjinali *Il barone rampante*, Editore Arnoldo Mondadori, Milano, Maggio 1993. Titulli në kopertinë shoqërohet me konfirmimin *Kryevepër e mirënjohur humoristike kalviniane që i jepet për herë të parë në dorë lexuesit shqiptar. Për të njohur sa më parë lexuesit kureshtarë me rebelin Kozimo, botuesit, prezantojnë dy paragrafë të romanit në kopertinën mbyllëse* (Calvino, 2001).

2002 - 2003

Edhe në këto dy vite, krijimtaria e Calvino-s, vazhdon të jetë pjesë e botimeve, qoftë nga shtypi i përditshëm, qoftë nga shtëpitë botuese.

Gazeta «Albania» në numrat e saj 248, 266 dhe 291, periudha tetor-dhjetor, 2002, botoi *Në lidhje me atë që mungon*, përkthyer nga Renata Martini; *Filtri madhor i komikës* dhe artikullin *Hiri kozmik i një shkrimtari*. Italo Calvino nga *Komikat kozmike* të Virgjil Muçit. Ky i fundit doli për lexuesit shqiptar edhe në revistën «Klan», nr.285, 1 dhjetor.

Shtëpia botuese «Letrat», Tiranë, 2002, botoi *Komikat Kozmike*, përkthyer nga Dritan Çela nga origjinali *Cosmicomiche*. Parathënia e tij ‘Calvino dhe libri i tij i famshëm’ e vlerëson këtë veper si “trashëgimi elitare të njerëzimit” dhe përshkruan dinamikën e krijimtarisë së autorit, duke anashkaluar veprat e para realiste, dhe duke u fokusuar në trilogjinë *Paraardhësit tanë*, veprat e tij mëvonshme, universin simbolik që përfaqësojnë ato, si dhe në “stilin krejt origjinal, të mprehtë dhe ironik, që zhvlerëson mekanizmat e narrativës

tradicionale, i frymëzuar vazhdimisht nga letërsia postmoderne” (Çela, 2002).

U botuan gjithashtu:

Vërshëllima e mëllenjës, gazeta «Tema» nr.841, 9-10 mars, 2003, përkthyer nga Viola Adhami.

Aventura e bashkëshortëve, gazeta «Pesëdhjetë e pesë» nr.70, 17 mars, 2003.

Zogu pa zogj, gazeta «Albania» nr. 115, 18 maj, 2003, përkthyer nga Gëzim Qëndro.

Odisetë tek Odisea [Odisea], gazeta «Tema», nr. 904, 19-20 tetor, 2003.

2004 - 2006

Këtë periudhë, gazeta «Albania» dhe «Gazeta shqiptare» shfaqen si organet më aktive të shtypit në sjelljen e veprave të Calvino-s për lexuesit shqiptarë, duke rritur në këtë mënyrë dukshmërinë e tregimeve të tij. Vetëm në vitin 2004 «Albania» botoi tregimet:

Ky zakon solli një vonesë... nr. 313, 11 janar; *Kristali dhe flaka*, nr.21, 1 shkurt dhe *Në kohët e vështira që na presin...* nr. 135, 13 qershor, të përkthyer nga Renata Martini.

Ndërsa «Gazeta shqiptare» nr. 11, 9-15 maj, botoi *Fizionomia e qyteteve sipas Italo Calvino-s* përkthyer nga Erion Temali dhe *Turbullimet e Italo Calvino-s*, dy letra dashurie të Calvino-s për Elsa de Giorgi-n, nr.28, 5 shtator, përkthyer nga Loziana Ibrahim.

Gjithashtu, janë botuar edhe: *I lehtë si zogu, jo si pupla*, gazeta «Albania», nr.184, 7 gusht, 2005, përkthyer nga Renata Martini.

Shkrimtarët që pikturojnë, marrë nga *Roman brenda një pikturë*, si dhe jetëshkrimin e autorit, revista letrare «Mehr Licht», tetor, 2005, përkthyer nga Arian Leka.

Hënë dhe gnac dhe Gji i zhveshur, gazeta e përjavshme kulturore artistike «Fjala» nr. 163 dhe 180, 2005, përkthyer nga Alban Bobrati.

Arkipelagu i viseve imagjinare, përkthyer Arian Leka vjen nga dy organe të shtypit, në gazetën «Fjala» nr. 213, 1-8 janar dhe në të përditshmen «Gazeta shqiptare» nr. 3448, 5 mars, 2006.

2007

Korpusi i veprave të Calvino-s në shqip sa vjen e zgjerohet me shumë, me botimet e krijimtarisë së tij që përfshin lloje të ndryshme tekstesh, si roman, tregime, ese. Janë botuar:

Qytetet e padukshme, «Aleph», Tiranë, përkthyer nga Viola Adhami,

Përndritje, gazeta «Drita», 4 mars, përkthyer nga Brunilda Bido.

Shpirti i komunikimit, gazeta «Albania» nr.2, 8 prill.

Largësia nga hëna, revista «Mehr Licht», 30 maj, përkthyer nga Dritan Çela.

Në një rresht të vetëm: Jorge Luis Borges, përkthim i Viola Adhami dhe tregimi *Thellësia e fshehur në sipërfaqe*, gazeta «Albania» përkatësisht nr. 20, 12

gusht dhe nr.32, 4 nëntor, përkthyer nga Renata Martini.

Italo, Ketri aristokrat: Italo Calvino, shkrimtar, «Gazeta shqiptare» nr.3984, 9 shtator nga Nello Ajello

Qytetet janë si femrat marrë nga Qytetet e padukshme, revista «Klan» nr. 536, 9 nëntor, përgatitur nga Virgjil Muçi.

2008 - 2009

Botohen: *I përgjigjet së vërtetës*, përkthyer nga Viola Adhami dhe *Kristali dhe flaka*, përkthyer nga Renata Martini, në gazetën «Albania», përkatësisht nr.8, 24 shkurt, 2008 dhe nr. 15, 13 prill, 2008,

Aventura e një poeti, gazeta «Pesëdhjetë e pesë», nr.71, 22 mars, 2009, përkthyer nga Rudina Dahri.

Në një epokë të ndërmjetme, gazeta «Albania», nr.29, 2 gusht, 2009, përkthyer nga Renata Martini.

2010

Përrallat më të bukura italiane vijnë këtë vit, nga botimet «Emal», Tiranë, përkthyer nga Kastriot Mahilaj.

Midis George Steiner-it dhe Italo Calvino-s (rreth veprës, krijimit dhe klasikëve) / Olivier Mongin, vijnë nga revista «Mehr Licht», nr. 38, korrik, përkthyer nga Luan Canaj, ndërsa *Dy qytete: ese për qytetin e Tiranës nisur nga romani i Italo Calvino Qytetet e padukshme* nga gazeta «Mapo» nr.97, 27 tetor, përgatitur nga Ardian Vehbiu.

Periodha 1995-2010 shënoi një fazë transformuese në pritjen e veprave të Italo Calvino-s në Shqipëri, e karakterizuar nga hapja graduale e horizonteve letrare dhe heqja e kufizimeve ideologjike. Megjithëse vëllimi i diskursit kritik mbeti i kufizuar, përhapja e përkthimeve u mundësoi lexuesve shqiptarë të përfshiheshin për herë të parë me rrëfimet novatore dhe eksplorimet filozofike të Calvino-s. Botuesit dhe përkthyesit luajtën një rol kryesor, si ndërmjetës, duke formësuar mënyrën se si veprat e tij perceptoheshin brenda kontekstit të një shoqërie të re demokratike. Kjo periudhë hodhi bazat për një vlerësim më të thellë të kontributeve të Calvino-s në letërsi, duke vendosur skenën për një angazhim më të gjerë kritik dhe ligjërimit krijues në vitet që pasuan.

4. Përfundime

Receptimi i krijimtarisë letrare të Italo Calvino-s brenda kontekstit shqiptar ka ndjekur një zhvillim të larmishëm dhe të shumanshëm, duke pasqyruar transformimet historike dhe kulturore të vendit. Nga kufizimet e epokës komuniste, ku ekspozimi ndaj shkrimeve të Calvino-s ishte shumë i kufizuar, deri te erërat çlirimtare të tranzicionit postkomunist, rrëfimet e tij janë interpretuar, kritikuar dhe lavdëruar nga studiuesit shqiptarë dhe entuziastët e letërsisë, duke zbuluar ndikimin e qëndrueshëm të këtij klasiku italian.

Gjatë regjimit komunist, vetëm disa vepra të zgjedhura të Calvino-s, si tregimi *Ëndrra e gjykatësit* dhe përmbledhja me tregime *Jeta e dy bashkëshortëve* u bënë të arritshme për lexuesit shqiptarë, nëpërmjet përkthimit. Këndvështrimet kritike që u shfaqën gjatë kësaj periudhe u formësuan shumë nga kërkesat ideologjike të realizmit socialist, ndërsa studiuesit shqiptarë u përballën me sfidën e pajtimit të tregimeve eksperimentale dhe alegorike të Calvino-s me imperativat mbizotëruese politike dhe kulturore.

Studimi nxjerr në pah se përkthimi ka qenë elementi qendror në formësimin e figurës së Italo Calvino-s në kulturën letrare shqiptare. Përkthyesit nuk kanë vepruar vetëm si ndërmjetës gjuhësorë, por si interpretues aktivë të poetikës së autorit, duke përshtatur stilin, ironinë dhe strukturën narrative të Calvino-s me kodet estetike dhe pritjet e lexuesit shqiptar. Prosesi i përkthimit ka ndikuar drejtpërdrejt në mënyrën se si është lexuar dhe kuptuar Calvino nga përshtatjet fillestare të ngarkuara me ndikime ideologjike, deri te përkthimet bashkëkohore që synojnë ruajtjen e shumëkuptimësisë, metaforës dhe lojës gjuhësore. Kështu, përkthimi shfaqet si një akt krijues, që jo vetëm transmeton një tekst të huaj, por edhe prodhon kuptim të ri brenda sistemit kulturor vendas. Ndaj, studimi konkludon se zhvillimi i përkthimeve të Calvino-s është tregues i pjekurisë kulturore dhe i evoluimit të përfytyrimit shqiptar për modernitetin letrar.

BIBLIOGRAFI

- BALDI, ELIO et.al. (2023). *Circulation, Translation and Reception Across Borders. Italo Calvino's Invisible Cities Around the World*. New York: Routledge.
- CADERA, S.M & WALSH, A.S. (2022). *Retranslation and Reception – a Theoretical Overview*. Leiden: Brill.
- CALVINO, I. (2000). *Tommaso Landolfi. Faqet më të bukura: tregime dhe novela zgjedhur nga Italo Calvino*. Tiranë: Elite.
- CALVINO, I. (2001). *Baroni rebel*. Tiranë: Elite.
- ÇELA, D. (2002). Parathënie. In I. Calvino, *Komikat kozmike* (p. 5). Tiranë: Letrat.
- KODRA, K. (1999). Parathënie. In I. Calvino, *Markovaldo ose Stinë e qytetit* (pp. 7-9). Tiranë: Elite.
- LEFEVERE, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London-New York: Routledge.
- LERA, N. (1995). Qelizat e shpirtit. In I. Calvino, *Viskonti i përgjysmuar* (pp. 91-93). Tiranë: Naim Frashëri.
- META, B. et.al. (2018). *Indoktrinimi komunist përmes kulturës, letërsisë dhe artit .VËLLIMI I (1945-1968)*. Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike.
- MURATI, S. (1981). Shënime. In I. Calvino, *Jeta e dy bashkëshortëve*. Tiranë: Naim Frashëri.
- Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve. (1954). *Tregime italiane*. Tiranë: Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve.
- PAPA, M. (2009). La ricezione dell'opera di Luigi Pirandello in Albania dagli anni venti. *Contesti adriatici 2* (pp. 209-227). Roma: Bulzoni.
- POTAPOV, Z. (1954). Tregime italiane. In N. S. Botimeve, *Tregime italiane* (p. 81). Tiranë: Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve.